

Ward in Nederland, toen en nu

Wat is Ward? Ward is een metoniem voor de muziekmethode die ontwikkeld werd door de Amerikaanse muziekpedagoge Justine Bayard Ward (1879-1975). Haar methode speelde ruim 50 jaar lang een grote rol in het muziekonderwijs in Nederland. Uitdrukkingen als ‘Ward gaat in je cellen zitten’ en ‘Eens een Wardist, altijd een Wardist’ hoor je tot op de dag van vandaag. De Wardmethode is blijkbaar meer dan alleen een methodiek. Wat is dat ‘meer’? Om dat begrijpelijk te maken kijken we in vogelvlucht naar de geschiedenis van de Wardmethode. Ook zal ik een poging wagen te omschrijven wat de Wardmethode zo bijzonder maakt. Ik eindig met de vraag of er toekomst is voor de Wardmethode in Nederland.

Paus Pius X, Justine Ward, Thomas Shields en Dom Mocquereau

We gaan meer dan een eeuw terug, naar 1903. Paus Pius X liet in dat jaar een Motu Proprio over de kerkmuziek verschijnen. Hij beschreef daarin het gregoriaans als ‘het hoogste toonbeeld der gewijde muziek’ en drong erop aan het gregoriaans ‘weer in het gebruik van het volk te herstellen’. Toen Justine Bayard Ward zich in 1904 tot het katholieke geloof bekeerde voelde zij zich geroepen om, geïnspireerd door het Motu Proprio van Pius X, haar leven aan de liturgische muziek van de katholieke kerk te wijden. In 1910 kon die roeping nog meer gestalte krijgen. Het was dr. Thomas Edward Shields, hoofd van de pedagogische faculteit van de Catholic University of America in Washington D.C., die haar uitnodigde een muziekmethode te schrijven voor het onderwijs aan katholieke lagere scholen. Enkele jaren daarna verschenen de eerste drie delen van de nieuwe methode. Ondertussen was Justine Ward ook in de leer gegaan bij Dom André Mocquereau in de beroemde Franse Benedictijner Abdij Saint-Pierre in Solesmes. Dom Mocquereau had daar in de voetsporen van Dom Pothier het wetenschappelijk methodisch onderzoek naar gregoriaanse handschriften op gang gebracht en bovendien een ritmisch systeem ontwikkeld waarmee de uitvoering van het gregoriaans, geheel in de geest van Paus Pius X, voor velen toegankelijk werd gemaakt. Justine Ward verwerkte het ritmisch systeem van Dom Mocquereau in haar methode en voegde een vierde deel aan haar methode toe, dat geheel aan het gregoriaans gewijd was.

Het ritmisch systeem van Dom Mocquereau

Bij vergelijking van de verschillende gregoriaanse handschriften wordt duidelijk dat er in verschillende tijden en op verschillende plaatsen uiteenlopende melodische varianten van gezangen gebruikt werden. Uitgaande van de stelling dat aan elk gezang een authentiek model ten grondslag ligt laat zich vervolgens met enige moeite dat authentiek model bij benadering reconstrueren. Daarmee kan de kwestie van de toonhoogte dan min of meer opgelost worden. Over de vraag hoe het gregoriaans ritmisch moet worden uitgevoerd tasten we echter vrijwel volledig in het duister. Dom Mocquereau zocht naar de oerdefinitie van ritme en probeerde zo een ingang te vinden. Hij ging uit van een definitie van ritme als de afwisseling van spanning en ontspanning, van heffing en daling, van arsis en thesis. Verder was er de ondeelbaarheid van ritmische kerngroepen van respectievelijk twee en drie muzikale tijden. Eén muzikale tijd (laten we voor het gemak zeggen: toon) vormt geen ritme. Pas wanneer er twee tonen klinken is er sprake van ritme. Het ritmisch systeem van Dom Mocquereau is gebaseerd op de stelling dat de kerngroepen zich tot elkaar verhouden in een krachtenspel van arsis en thesis. In de meeste gevallen wordt een kerngroep met een stijgend melodisch beeld als arsis en een

kerngroep met een dalend melodisch beeld als thesis aangemerkt. Arsis staat gelijk aan muzikale spanning, lees: het opbloeien van de klank. Bij thesis ontspant de klank zich. Dom Mocquereau markeerde door middel van het zogenaamde ictus-teken de beginnoot van de kerngroep. Anders gezegd: met het ictus-teken maakte hij duidelijk op welk moment een arsis-golfbeweging overgaat in een thesis-golfbeweging of in een nieuwe arsis-golfbeweging et cetera. Het ictus-teken is door zeer velen ten onrechte als een accentteken geïnterpreteerd en als zodanig hoorbaar gemaakt. Dom Mocquereau maakte arsis en thesis zichtbaar in de zogenaamde chironomie, gestileerde golvende lijnen die in het notenbeeld kunnen worden ingetekend maar ook als dirigeerbewegingen kunnen worden uitgevoerd. Ook het jonge kind toont in zijn lopen, net als de gregoriaanse melodie, een opwaarts gerichte energie. Sommige peuters lopen zelfs letterlijk op hun tenen. Prof. dr. Jos Smits van Waesberghe gebruikt hiervoor in zijn boek *'Het biologisch-muzisch ritme'* de term ascendentaal (opwaarts gericht), in tegenstelling tot descendentaal (neerwaarts gericht). In de muziekmethode van Justine Bayard Ward leren kinderen hun van nature opwaarts gerichte beweging in hun zingen te incorporeren. Daarmee bewandelt deze methode een weg die haar bijdrage aan de muziekpedagogiek uniek maakt.

De Wardmethode

De grote verdienste van Justine Ward was dat zij in haar methode verschillende lijnen bij elkaar bracht en op organische wijze met elkaar verbond: de pedagogische uitgangspunten van Thomas Shields, het ritmisch systeem van Dom Mocquereau, het solmiserend zingen waarvan Guido van Arezzo de grondlegger was en de zogenaamde cijfernotatie van Emile Chève. Dat alles resulteerde in een methodiek die gebaseerd is op de stelling dat muziek een essentieel onderdeel van de opvoeding dient te zijn, omdat muzikale vorming leidt tot de harmonische ontwikkeling van het kind. De werkelijke fundamenten van het menselijk karakter liggen niet in het intellect, maar in de emoties en de wil, stelde Shields. Goede muzikale vorming stelt het kind in staat zijn emoties en wil op een harmonische manier te ontwikkelen en met het intellect te verbinden. Andere trefwoorden van Shields' pedagogische visie zijn: geleidelijkheid en continuïteit, gepaard aan het principe 'van het bekende naar het meest nabije onbekende'.

De Wardles

Laten we eens binnenlopen in een klaslokaal. Een goede Wardles duurt 20 tot 30 minuten. De kinderen zingen, luisteren, staan, zitten, bewegen, schrijven en lezen, alles in een geraffineerde afwisseling van korte opdrachten die meer en minder concentratie (ook hier: arsis en thesis) vergen. Uit de luisteroefeningen blijkt dat de innerlijke toonvoorstelling even belangrijk is als het zingen zelf. Door de bewegingen die de kinderen maken (chironomie) krijgt hun zang een prachtige lijn en een vanzelfsprekende muzikaliteit. Er is veel ruimte voor individuele beurten en daarom kan de leerkracht inspelen op de uiteenlopende capaciteiten en persoonlijkheden van zijn leerlingen. Een goede Wardles zit vol uitdaging, vol sprankeling, en is dynamisch en rustig tegelijkertijd. Maar het moet gezegd: de Wardmethode is goud in de handen van een docent met pedagogische bevlogenheid, artistieke fijnzinnigheid, fantasie en humor. De methode is lood in de handen van degene, die deze eigenschappen niet bezit.

Ward Instituut

Terug naar Solesmes, terug naar 1927. In dat jaar ontmoetten Justine Ward, de erudiete Limburgse priester en musicoloog Henri Vullingsh en de onderwijzer Jos Lennards elkaar in de Abdij Saint-Pierre. Vullingsh was toen behalve pastoor te Grashoek ook bestuurslid van de Nederlandse Sint Gregorius Vereniging en in die hoedanigheid op zoek naar wegen om het gebruik van het gregoriaans als volkszang in de liturgie te stimuleren. Die zoektocht had hem en Lennards naar Solesmes gebracht. Op uitnodiging van Justine Ward brachten Vullingsh en Lennards niet lang daarna een bezoek aan het Pius X Instituut te New York om Wardcursussen te volgen. Na thuiskomst begon Jos Lennards direct de methode in zijn klas toe te passen. Al in 1928, tijdens een congres van de Nederlandse Sint Gregorius Vereniging in Utrecht, gaven de leerlingen van Jos Lennards samen met een groep gevorderde leerlingen uit New York onder leiding van Justine Ward een demonstratie van de Wardmethode. Deze en andere demonstraties leidden ertoe dat nog in datzelfde jaar het Ward Instituut werd opgericht met als doel onderwijsgevenden te instrueren hoe de Wardmethode moest worden toegepast. Aanvankelijk bevond het kantoor van het Ward Instituut zich in Haelen. Vanaf 1932 werd Roermond het domicilie. Tot 1938 ressorteerde het Ward Instituut onder de Sint Gregorius Vereniging. In die periode was Henri Vullingsh directeur en Jos Lennards zijn medewerker. In 1938 werd het Ward Instituut een zelfstandige stichting. Jos Lennards nam bij die gelegenheid het directeurschap van Vullingsh over. Op dat moment hadden er al zo'n 350 Wardcursussen plaatsgevonden en waren er al 250 scholen die de methode praktiseerden. Henri Vullingsh werd in 1939 pastoor in het Limburgse Grubbenvorst, waar hij zich tijdens de oorlogsjaren zeer actief bezighield met het verzet tegen de Duitse bezetters. In 1944 werd hij gearresteerd. Op 9 april 1945 stierf hij in concentratiekamp Bergen-Belsen.

Lennards Instituut

Het Ward Instituut groeide en bloeide. Toen Jos Lennards in 1965 met pensioen ging werd het Ward Instituut bij wijze van eerbetoon omgedoopt tot Lennards Instituut. Het aantal gediplomeerde cursisten bedroeg op dat moment ruim 15.000. Lucas Lindeman volgt Lennards op als directeur. Hij wordt geconfronteerd met sterk veranderende tijden. Het zijn de roerige jaren '60 met een sterk opkomende secularisatie in de maatschappij, de behoefte aan nieuwe pedagogiek en methodiek in het onderwijsveld, de invoering van de landstaal in de liturgie, waardoor de belangstelling voor het gregoriaans en alles wat daarmee te maken heeft naar de achtergrond verdwijnt. Het Lennards Instituut zou uiteindelijk niet overleven. In 1986 worden de deuren gesloten en wordt de stichting geliquideerd¹.

Theo Driessen

Eén van de scholen waar de Wardmethode wortel had geschoten was de Sint Jozefschool in Helmond. Theo Driessen had als onderwijzer van die school al in 1929 deelgenomen aan de cursussen van het Ward Instituut en werd een fervent voorvechter van de Wardmethode. Met de door hem opgerichte Sint Jozefzangertjes zou hij in binnen- en buitenland concerner. Maar er werd niet alleen gezongen. Driessen richtte ook een blokfluitensemble op, liet morrisdans- en volksdansgroepen ontstaan en stimuleerde de verkennerij. Muzikale vorming was bij hem deel van een totaalonderwijs, dat tot buiten de schoolmuren en schooluren reikte. In 1953 werd het Theo Driessen Instituut geopend, waar alle buitenschoolse activiteiten konden plaatsvinden. De Brede School avant la lettre. Van 1955 tot 1967 was Theo Driessen hoofd van de zingende Sint Jozefschool. Hij overleed in 1977.

Ward Centrum Nederland

Waar het Lennards Instituut in Roermond zich, zoals hierboven beschreven, langzaam maar zeker gedwongen zag de muzikale strijdbijl te begraven, ontstond vanuit de Sint Jozefschool in 1980 het initiatief tot de oprichting van de stichting Ward Centrum Nederland. De stichting had haar kantoor in het Theo Driessen Instituut en nam onder het directeurschap van Silvère van Lieshout, oud-leerling van Driessen en later onderwijzer aan de school, feitelijk de taken van het Lennards Instituut over. Maar net als Lucas Lindeman zag ook Silvère van Lieshout zich geconfronteerd met veranderende tijden, waarin voor de Wardmethode slechts een marginale rol bleek weggelegd. In zijn dubbelrol als directeur van Ward Centrum Nederland en stafmedewerker kinderkoorzang bij de SNKⁱⁱ, het landelijk ondersteuningsinstituut voor de koorzang te Utrecht, propageerde hij de Wardmethode daarom meer en meer als koorscholingsmethode voor kinderkoren in plaats van als muziekmethode voor het basisonderwijs.

Het nu

De schrijver van dit artikel had als docent van Ward Centrum Nederland vanaf 1991 de methode ingevoerd op de Rooms-katholieke basisschool Keyzershoff in 's-Hertogenbosch en er een zingende school van gemaakt, waar in alle groepen drie maal per week de Wardmethode werd onderricht. Met Jan Boogaarts als voorzitter benoemde het bestuur van Ward Centrum Nederland hem in 1994 tot nieuwe directeur van Ward Centrum Nederland. Het kantoor werd van Helmond naar 's-Hertogenbosch verplaatst. Door de oprichting van de stichting Zingenderwijs nam Ward Centrum Nederland het initiatief om in samenwerking met andere muziekpedagogische verenigingen en stichtingen een netwerk van basisscholen op te bouwen, die zich profileren met muzikale vorming. Tevens werd begonnen aan een nieuwe, meer op de situatie van het Nederlandse onderwijs toegespitste editie van de Wardmethode. Door er de naam *Stepping Tones* aan te geven kon worden voorkomen dat het onderwijsveld de methode direct zou afdoen als 'die methode van vroeger', zijnde synoniem voor ouderwets en achterhaald. Op het moment dat dit Liber Amicorum verschijnt zijn er drie van de geplande zes delen van *Stepping Tones* gereed en wordt de methode op vele plaatsen in het land gebruikt in basisscholen, kinderkoren en muziekscholen (als methode voor de algemene muzikale vorming). Tegelijkertijd vindt er gaandeweg een revival van het gregoriaans plaats en is het dezelfde Nederlandse Sint Gregorius Vereniging die in 1928 het Ward Instituut in het leven riep, die nu bij Ward Centrum Nederland aanklopt in haar streven om de kinderkoren in de parochiekerken weer met gregoriaans in aanraking te brengen.

De toekomst

Wanneer we Dom Mocquereau's definitie van ritme volgen en ook de geschiedenis een voortdurende golfbeweging van heffing en daling vertoont, kunnen we erop vertrouwen dat de volstrekt unieke impuls die Justine Bayard Ward aan de muziekpedagogiek heeft gegeven niet verloren gaat. Uiteindelijk gaat het om de toepassing van ascendentale aspecten in de alledaagse praktijk van kunst en kunstonderwijs die maakt dat we aan onze opdracht kunnen voldoen: het kind helpen opgroeien tot harmonische persoonlijkheid, zodat hij als volwassen mens in zijn aardse hoedanigheid kan ervaren op welke wijze de goddelijke wereld zijn oorsprong en doel is. Niet meer en niet minder dan dat.

Ambassadeur

In januari 2009 deed Jan Boogaarts afstand van het voorzitterschap van Stichting Ward Centrum Nederland, dat hij vanaf 1993 had vervuld. Het bestuur van Ward Centrum Nederland besloot hem vanwege zijn grote verbondenheid met de Wardmethode en zijn bijzondere verdiensten voor het werk van Ward Centrum Nederland de eretitel **AMBASSADEUR VAN WARD CENTRUM NEDERLAND** toe te kennen. Bij de officiële presentatie van dit Liber Amicorum werd hem een bijbehorende oorkonde overhandigd.

Wilko Brouwers

Wilko Brouwers (geb. 1957) is koördigent en componist. Hij is sinds 1994 als directeur aan Ward Centrum Nederland verbonden

Literatuur:

- Justine Bayard Ward: Thomas Edward Shields, biologist, psychologist, educator (1947, Charles Scribner's Sons, New York)
- Dom André Mocquereau: A study of gregorian musical rhythm (2007, Church Music Association of America, Richmond, Virginia)
- Dom Pierre Combe: Justine Ward and Solesmes (1987, The Catholic University Press, Washington D.C./ 20064)
- Prof. dr. Jos Smits van Waesberghe en Hilbrand Adema: Het biologisch-muzisch ritme (1983, Stichting Nederlandse Toonkunstenaarsraad)

ⁱ Het archief van het Ward/ Lennards Instituut bevindt zich grotendeels in het Katholiek Documentatie Centrum van de Radboud Universiteit te Nijmegen (Sign.: 938 Lenn.)

ⁱⁱ Samenwerkende Nederlandse Korenorganisaties, tegenwoordig: Kunstfactor